

Pál-Antal Sándor

Urbanizáció a régi Marosvásárhelyen. A 19. század eleji város képe

Marosvásárhely 19. század előtti városképéről keveset tudunk. Szamosközy István a 17. század elején megírt nagy történelmi művében megemlíti Marosvásárhelyt is. Úgy jellemzi, hogy ez volt a székelyeknek szerinte egyetlen, de kerítetlen városa. 1661-ben Evlia Celebi török krónikás, aki végig kísérte az országot előzőnlő török-tatár csapatokat, és részletesen leírta azok hadjáratát, Marosvásárhelyről dicsérő szavakkal emlékezett meg. Feljegyezte, hogy van egy vára öt erős bástyával és egy nyugatra nyíló erős kapuval, van szép tornyos temploma, erős, deszkatetejű házai, díszes utcái és gazdag lakói. Külvárosait – vagyis a váron kívüli részt – csak árkok és két helyen megerősített kapuk védték.

A város képe a vár építése előtti időben inkább egy nagy faluhoz hasonlított, mint városhoz. A vár emelte ki a faluk sorából. A 17. század első felében a város mai területéből a főtéren kívül csak a Szentgyörgy és Szentkirály (Kossuth Lajos) utcák fele, a Szentmiklós (Gecse Dániel, ma Ștefan cel Mare) és a Poklos (Deák Ferenc, ma Győzelem tér); a vár területének és környékének egy része, a Klastrom (ma Mihai Viteazu) utca egy darabja van kiépítve. Néhány ház áll a Borsos Tamás, Sáros (Eötvös, ma Târgului) és Ebhát (Kazinczy, ma Kogălniceanu) utcákban is. A Baromvásár (ma Márton Áron) utcától délre, a vártól északra és a Maros felé eső részen, kertek, csűrök feküdtek. A Maros akkor több ágban és a város központjához jóval közelebb folyt, és azon a 17. század elejéig, híd hiányában csak réven keltek át. Az 1599-i medgyesi országgyűlés engedélyezi a városnak egy híd építését a Maroson. 1600. május 8-án megveszi a város az egerszegi révet, s 1607-ben megépül az első Maros-híd.

A város és a vár első részletes látképe 1736-ban készült. (Lásd az illusztrációt) Rápillantva, egy városocskát láthatunk, amely a vártól délre eső területen nyúlik hosszan, anélkül, hogy kiterjedne a Marosig. A következő átfogó kép megismertet a város szinte száz évvel későbbi állapotával. Ez egy Mikolai Tóth Istvánnak az 1824–1825. évi tustfestményei alapján Nagy Sámuel által 1827-ben készült rézmetszet, amely panorámaszerűen mutatja be a várost a Trébely szőlőhegyről nézve. Az ábrázolás szerint, akárcsak a valóságban, a főpiac, a mai főtér a Maros alsó teraszán észak-kelet irányból hosszan kíséri a folyót, és a jellegzetes vásárvárosi múlt hangulatát tükrözi. A részletek szemléjekor ebből már jól kivehető a település városi jellege.

A 19. század első felében Marosvásárhelyen egyre gyakoribbak azok a tanácsülési határozatok, amelyek a város épületeinek, közttereinek szépítésére vonatkoznak. 1805-ben azt

jelenti a tanács a Főkormányzéseknek, hogy a piacon a csizmadia, varga és más céhek árusító színjei, a boltok és a kenyeret, pálinkát, zöldséget, tejet és más élelmiszert árusítók „ereszeinek” környékét „bátorságba hozták”, mivel nagy volt a zsúfoltság. De ez által nem szűkítették a szekerutat, amely kétfelől veszi közre a piacot, az egyik oldalon 12 öl, a másikon 9 öl széles.

Megkezdődik a fürdőhelyek, a pihenést és szórakozást elősegítő létesítmények kiépítése. 1814-ben a Maros egyik – régebben Csegely, később Elbának, majd 1899-től Erzsébetligetnek elnevezett – szigetét egy francia származású vállalkozónak, bizonyos Hauchard Józsefnek adják 15 évre bérbe „egy jó ízlésű mulató helyé váló formáltatás végett”. (Az „Elba sziget” nevet annak bérlője, Hauchard József adta, az Elba szigetére száműzött I. Bonaparte Napóleon francia császár tiszteletére.) A szerződés lejártá után, 1830-ban, Daniel Elek királyi táblabíró veszi zt bérbe újabb 7 évre. Célja egy „arányosabb és kedvesebb ízlésű és az allodiális cassának (majorsági pénztárnak) ezután több hasznot hajtó mulató helyet formálni”. És meg is okolja, amikor azt írja, hogy „nemes hazánkban a pallérozódás sebes lépésekkel halad elé, és az ízlés is feinabbod (kifinomultabbá válik), hogy ezen város e részben is más jól elrendelt városokhoz közeledhessék, a mostani idők környülállásaihoz és ízléshez alkalmazottabb mulató helye légyen az idevaló publicumnak (közönségnek) és az itt lakozó uraságoknak és nemes katonai rendnek”. Daniel a szigeten három új épület kivitelezésébe fog. „Egy feredő házat, egy fedeles kugli csarnokot és egy gloriettet” tervez, úgy hogy a mulatóhelyet „új formában”, „a mostani ízlés szerint” alakítsa át. Ehhez a sok ültetést, „egyengetést, utak igazítását, martok feltöltését” a maga költségén kell elvégeztetnie, hogy majd a szerződés lejártá után a város becsértéken az egészet átvegye. Ezzel – amint olvasható az iratokban – nem csak a város jövedelmét akarták szaporítani, hanem a „pallérozódásra is utat nyitni igyekeztek”.

1818-ban az esküdtek testületének javaslatára (az ötvenek tanácsa) a városi tanács elhatározza a Poklos utca (vagyis a főtér) piacon alul eső részének a rendbe szedését és egy sétáló hely létesítését. A „tanács szépnek, illendőnek és szükségesnek látná a város dísznevelésire azt, hogy a Poklos utca rendbe szedettetvén, annak közepén az utca derekán lévő kőhidig sétáló hely csináltatnék – szól a megokolás –, az ország uttya elég tágas lévén, az utca két felől, ezen sétáló hely mellé rendeltetnék.” A terv elkészítésére egy bizottságot is kineveznek, de a befásított sétáló hely kialakítása csak évtizedekkel később valósul meg.

A város épületeinek biztonságos tűzvédelme érdekében, 1823 májusában megtiltják az épületek szalmával való fedését.

A négyszögű piactér középpontjában álló 1800-ban épült az a szökőkutat 1820-ban a Bodor Péter tervrajzai alapján 1820 – 1821-ben felújítottak, amelyre ugyancsak vele egy zenélő

szerkezetet is felszereltettek. A híressé vált „zenélő kút” jellegzetesen meghatározta Marosvásárhely kialakulóban lévő „sétáló utcájának” arculatát. A zenélő kút hatására igény támadt immár egy parkokkal, séta-utakkal övezett köztér kialakítására, amely gyakorlatilag az 1848-as forradalom utáni időszakban valósul meg.

1839-ben az angol származású John Paget, Erdélyben letelepedett híres gazda, utazó és író, többek között leírta az erdélyi utazásai során szerzett benyomásait, amelyben Marosvásárhelyt is megemlítette. A városról azt írta, hogy: „Bár a széles utcák és apró házacsok, melyek Marosvásárhely nagyobb részét alkotják, nem különösebben tetszetősek, a város meglehetősen fontos helynek számít, s a környékbeli dzsentri nagy része itt szokta tölteni a telet.” Ugyanakkor elismeréssel említi a két iskolát – a református kollégiumot és a katolikus gimnáziumot –, a Teleki tékát és a kaszinót.

Egy 1841-ben kiadott folyóiratban a városról az alábbi szöveg olvasható: „E város sok szép kőépületekkel ékeskedik, s ezek közül nem kevés emeletesekkel is, melyek nagy részint az utolsó 50 – 60 év alatt készültek, de a közsorsúak most is többnyire csak faházakat építenek zsendely fedéllel. [...] Az utcák, 1805-től kezdve, nagyjából ki vannak kockakővel rakva, de még e részben is sok a hiány.” A Poklos utcát, a mai főteret illetően olvashatjuk, hogy: „csak sárból hányatott fel nemrég, s csak azon felyül porondoltatott meg, felette várja a kővel kirakást.”

A város központja 1848 novemberével, lényeges változáson esik át. November 5-én a várost megszálló császári csapatok parancsnoka, Gedeon tábornok utasítására a tanácsháza körül lévő piaci árusító színeket és sátrakat felgyújtatja, és a teret megtisztíttatja. Csak a tanácsház marad épen, amelyet egy pár napig a katonaság megszállva tart. Emiatt a tanács csak november 10-én ülészhetett ott újból. Egy új tanácsház alapjait 1856-ban feketetik le a főtér keleti során, a régi tanácsházzal egyvonalban. Orbán Balázs az eseményt úgy állítja be, mintha akkor a városházát is felgyújtatta volna Gedeon tábornok, a rommaradványokkal pedig az ott lévő gödröket tömte volna be. „Alig két évtizede, hogy a piacz közepén a régi tanácsház állott, azt környező ronda színekkel és boltokkal és a rajta alól lévő mocsárral, mely még a Maros egykori itt jártának volt tanúbizonysága. Hogy e ronda szemsértő, s a piacz szépségének ártó épületet onnan el kellett távolítani, az nagyon természetes és óhajtott dolog volt, csak nem találom természetesnek és jogszerűnek azon modort, mellyel azt Gedeon 1848-ban eszközlé, mert ő neki állította katonáit, s a régi városházat felgyújtotta, megsemmisítette, aztán ráparancsolt a városra, hogy romtöredékeivel töltsék be a piaczi mocsárt.”

1856-ban Hunfalvy János dicsérő szavakkal illeti Marosvásárhelyt. „A város egészében véve – írja – kellemes benyomást tesz az idegenre; a külvárosokban ugyan csak

kis házikókat és szűk utcákat találunk, de a belvárost sok szép épület díszíti, melyek tágas utcákban sorakoznak egymáshoz. A város legszebb része a nagy piac melyet csinos lakóházak környeznek. Egy kút s egy új sétány ékesítenek.”

Orbán Balázs 1870-ben lelkesen írja le a városi mulató és szórakozó helyeket. „A kies fekvésű Vásárhelynek több igen szép mulató helyei és sétányai vannak. Ilyen a gyönyörű kilátást nyújtó Trébely szőlő sok csinos nyaralóival. [...] ilyen a már említettem Teleki kert, s a piaci Széchenyi-sétány, de „mindezeknél szebb s keresettebb az úgynevezett Elba [...]. A sziget, melyet magas jegenyesorok, s más fák árnyalnak, hol étterem, meleg fürdő s nyári szinkör van, hol a zúgó hullámok körülzajlotta árnyas sétányok alatt friss egészséges léget szívhatnak a nagy számban kisereglő sétálók”.

A tanács 1856. április 23-án dönt egy városi kertész szerződéséről és járandóságainak biztosításáról. A város szolgálatára frissen szerződött Tamás József kertésznek elsőszámú feladata lett „a Poklos utcai piaci sétatér” rendezése évi negyven pengő forint fizetésért.

Négy évvel később, 1860. szeptember 12-én úgy dönt a tanács, hogy „a Poklos utcában létező nagyobb piaci szép hely, a benne levő séta zöldfás kerített sorral együtt Széchenyi térnek, az Ebhát Kazinczi utcának hivassék.” De ekkorra a Piac körül már többnyire emeletes házak ékeskednek, amelyek földszinti helyiségeiben boltok és gyógyszertárak működnek.

In *Népíjság, Színes világ* melléklet. 2010. február 13.